

Sinds de meerjarige missie in Uruzgan (Afghanistan) staat de Nederlandse krijgsmacht weer vol in de schijnwerpers. Maar ook de rol van de krijgsmacht in de ruimtelijke ordening van Nederland en in het alledaagse leven is onmiskenbaar. Een interessant studieobject voor de militaire geografie.

Militaire geografie in vreedestijd

De Age of Empire (1880-1930) is een belangrijke periode geweest voor de institutionalisering van de academische en professionele geografie. Deze tijd kenmerkte zich door een territoriale expansiedrift van Europese landen in vooral Afrika en Azië. Militaire expedities werden naar 'den vreemde' gestuurd om grondgebied te bezetten voor economisch en politiek gewin van het vaderland. Nederlandse 'pacificatie'-expedities in voormalig Nederlands-Indië zijn hier een voorbeeld van, evenals de Boerenoorlogen tussen de Britten en de Afrikaners in Zuid-Afrika. De rol van de geografie binnen deze militaire operaties en strategieën was duidelijk ondersteunend, namelijk het in kaart brengen van potentieel grondgebied. Landschap, klimaat, natuurlijke rijkdommen en bevolking werden gedetailleerd in kaart gebracht. Deze kaarten, meestal gemaakt tijdens militair-civiele expedities, waren lange tijd de basis voor oorlogsstrategieën. Er wordt beweerd dat de Frans-Duitse Oorlog van 1870 zo snel gewonnen werd door de Duitse troepen vanwege hun gedegen kennis van het terrein; gedetailleerde kaarten waren van levensbelang.

De voorlopige conclusie over de relatie tussen de geografie en de krijgsmacht is dan ook dat beide werelden niet van elkaar gescheiden kunnen worden en vooral dat de (militaire) geografie een ondergeschikte rol heeft. Ter illustratie: in 1904 werden 14 van de 33 bestuursfuncties van de Royal Geographers

Society, de Britse variant van het KNAG, bekleed door hoge militairen zoals majoors, kolonels, generaals en een admiraal.

Ook na de Age of Empire is de geografie voornamelijk ondersteunend geweest aan de krijgsmacht. De bekende Amerikaanse geograaf Richard Hartshorne bekleedde bijvoorbeeld een belangrijke functie op het Strategisch Bureau van het Amerikaanse leger tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Kritische blik

De laatste decennia richt de militaire geografie een meer kritische blik op de krijgsmacht en oorlogsvoering. De nadruk ligt voornamelijk op de ruimtelijke spreiding van conflicten (waar), oorzaken (waarom en waarom daar) en de gevolgen voor mens (vluchtelingen, ziekte en sterfte) en milieu (verwoeste ecosystemen, onontpofte mijnen en milieuverontreiniging). Een belangrijk onderzoeksthema voor de toekomst is de invloed van het militaire apparaat op de samenleving als daar *geen* oorlog woedt.

Een voor de hand liggend onderzoeksveld is het fysieke militaire landschap met erevelden zoals op de Grebbeberg en bij Margraten, herdenkingsmonumenten, oude bunkers, kazernes, militaire industrie en musea. Een mooi voorbeeld is de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die een echte beelddrager is van het Nederlands landschap met haar forten, kanalen en verdedigingswerken van Muiden tot Gorinchem. Rondom de forten golden allerlei bouwbeperkingen via de Kringen-

Margraten geniet internationale bekendheid door de aanwezigheid van de Amerikaanse militaire begraafplaats, officieel the Netherlands American Cemetery and Memorial. De Nederlandse regering heeft de grond in eeuwigdurend gebruik afgestaan aan de VS. Er liggen 8302 soldaten begraven.

Linksonder: In het landschap van de Nieuwe Hollandse Waterlinie staan nog talloze piramides, schuilplaatsen voor soldaten.

FOTOCORBIS/HH

FOTO: MARTIN LOPATKA

Het lijkt wel alsof de dorpen zelf onderdeel zijn geworden van de krijgsmacht. In geografische termen spreken we van 'militarisering' van het dorp: het militaire apparaat heeft een belangrijke functie in het alledaags leven van de inwoners én voor het imago van de dorpen.

Militarisme

Een interessante vraag voor de toekomst luidt dan ook: wat is de invloed van het militaire apparaat op de Nederlandse samenleving en in het bijzonder op de dorpen en steden waar militaire bases liggen? Binnen de huidige militaire geografie zie je dat de krijgsmacht er bewust naar streeft een belangrijke rol te spelen in de ruimtelijke indeling en het ruimtegebruik in de samenleving. Dit met als doel de krijgsmacht zelf, maar ook haar taken en activiteiten in binnen- en buitenland te rechtvaardigen. Geografen zien dat Defensie via een ideologie of discours probeert de samenleving te militariseren, te beïnvloeden zodat militair gedachtegoed ook vanzelfsprekend wordt voor de burgers. Dat gebeurt bijvoorbeeld met Prinsjesdag, wanneer de Koningin wordt begeleid door militairen te paard en een groot aantal militairen een erewacht langs de route van de gouden koets vormt. Deze manschappen zijn natuurlijk niet echt nodig voor de beveiliging, maar ze symboliseren een hechte relatie tussen het Koninklijk Huis (lees: Nederland) en de krijgsmacht.

Afgezien van zo'n jaarlijks evenement vindt het militariseren van de samenleving vooral

plaats via alledaagse activiteiten en ervaringen, zoals een fietstocht over de Grebbeberg waar burgers het ereveld tegenkomen, of wandeltochten zoals de Kennedymarsen, Airborne loop en de Nijmeegse Vierdaagse. Nog alledaagser zijn de militair-civiele interacties in een dorp of stad waar ook een kazerne en/of oefenterrein ligt. De Britse militair geograaf Rachel Woodward beschrijft het alledaagse leven in haar woonplaats waarbij ze tegen allerlei militaire invloeden aanloopt: de militairen zelf, de militaire politie, hekwerken rondom terreinen, militaire voertuigen, gebiedsverboden, specialistische winkels en ga zo maar door.

Militarisme bestaat grotendeels uit de beïnvloeding van alledaagse activiteiten. Dat maakt het lastig te onderzoeken. Het is vaak niet duidelijk herkenbaar of bijna te vanzelfsprekend. Een inwoner van Oirschot zal waarschijnlijk niet meer opkijken van een militair in uniform die het dorp ingaat voor boodschappen, juist omdat het tot de alledaagse werkelijkheid behoort. Woodward stelt dan ook dat de invloed van een basis vooral zichtbaar wordt als deze ineens verdwijnt uit een dorp of stad. Normale interacties en activiteitenpatronen worden dan doorbroken en veranderen, en ook de lokale economie verandert door het verdwijnen van militairen en hun gezinnen.

Interacties

De interacties tussen de burger- en militaire maatschappij vormen een belangrijk aspect van

wet 1853. Om een vrij schootsveld te houden mocht binnen een straal van 300 meter alleen met hout en riet gebouwd worden, tussen de 300 en 600 meter met stenen funderingen en verder alleen brandbare materialen, en tussen de 600 en 1000 meter mocht men bouwen op eigen risico. Vele dorps- en stadsuitbreidingen zijn hierdoor tegengehouden tot de wet in 1951 werd opgeschort. De Tweede Wereldoorlog had aangetoond dat de Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer kon spelen.

De impact van het militaire apparaat op de samenleving in vreedstijd reikt echter veel verder. Het Nederlandse landschap is opgebouwd uit een aantal historische lagen. Den Helder staat gelijk aan de Nederlandse Marine, Oirschot aan de Landmacht, en Gilze Rijen aan de Luchtmacht. De verbondenheid tussen de dorpen en hun krijgsmacht onderdeel laat een historisch besef zien, maar ook een actieve militaire ideologie.

het militariseringsproces. Het gaat dan niet per definitie om interacties met militairen zelf, maar bijvoorbeeld ook om militaire tradities. In Amersfoort huizen twee compagnieën van het 20 Natres Bataljon waarbij nieuwe reservisten in het openbaar worden beëdigd na een korte optocht door de stad en een toespraak van de burgemeester van Amersfoort. De traditie van openbare beëdiging met de marsmuziek, het Wilhelmus, toespraken en vaandels scheidt een gevoel van verbondenheid tussen Amersfoort en het Natres Bataljon: het trotse gevoel dat deze mensen hun tijd opofferen voor Nederland. Ook in veel andere vestigingsplaatsen vindt de beëdiging van reservisten en beroepsmilitairen in de openbare ruimte plaats, zoals op het marktplein. Openbare ruimten worden hierdoor tijdelijk gemilitariseerd, ze worden onderdeel van 'militair denken en doen'. En misschien nog belangrijker is het grote aantal minder opvallende interacties tussen militairen en niet-militairen. Bijvoorbeeld ouders die hun kind opwachten op het schoolplein en met elkaar in gesprek raken, ontmoetingen tijdens het uitgaansleven of een militair die zijn vriendin bij de bushalte ophaalt. Tijdens gesprekken tussen militairen en niet-militairen worden informatie, ervaringen, normen en waarden uitgewisseld. Militairen dragen bepaalde normen en waarden uit die ook belangrijk zijn voor de burgermaatschappij: moed, kameraadschap, sportiviteit, loyaliteit aan en opofferingsgezindheid voor het vaderland.

FOTO: EWIN HAGE/ZILVERBART

FOTO: SGT. MICHEL NAUTA/KORPS NATIONALE RESERVE

De Slag bij Arnhem wordt nog jaarlijkse herdacht. Een stoet van veteranen en dienstdoende militairen gekleed in historisch gevechtstenuue op oud legermaterieel trekt onder grote publieke belangstelling door Oosterbeek.

De beëdiging van militairen van het 20 Natresbataljon (Korps Nationale Reserve) vindt elk jaar plaats in het hartje van Amersfoort. Deze foto is genomen op 9 april 2011.

Beeldvorming

Wat is nu de invloed van een militaire basis op de beeldvorming over defensie, militaire uitgaven en missies? Een basis is namelijk niet alleen een woon- en oefenlocatie in vreedstijd, maar ook een 'locatie ter voorbereiding van oorlogsvoering' en een plek voor het uitvoeren van overige militaire taken. Staan inwoners van plaatsen met een militaire basis positiever ten opzichte van defensie, militairen, militaire uitgaven en missies dan de gemiddelde Nederlandse burger? Dat hoeft niet per definitie zo te zijn, zo blijkt uit de documentaire *Beer is Cheaper than Therapy* over Fort Hood in Texas, een van de grootste Amerikaanse bases in de wereld. De documentaire gaat over de invloed van de basis op de dorpen in de omgeving en vooral de impact van de teruggekeerde militairen. De documentaire gaat met een licht cynische insteek in op het alcohol- en drugsgebruik van militairen, vechtpartijen, zelfmoorden

en anti-oorlogsactivisme in en om Fort Hood. Het zijn waargebeurde verhalen, maar vanwege de Amerikaanse context en de cynische insteek zegt deze documentaire weinig over de impact in de Nederlandse dorpen en steden. Bovendien is de verwachting dat contact met militairen en hun families kan helpen meer draagvlak te verkrijgen voor de krijgsmacht doordat burgers in contact komen met de militaire wereld en zienswijzen. De vraag is dus: hoe beïnvloedt Defensie de samenleving, en hoe beïnvloedt een militaire basis de denkwijze en normen en waarden van gewone burgers in die dorpen en steden?

Er ligt een flinke uitdaging voor geografen om de wisselwerking tussen de krijgsmacht en de burgermaatschappij te begrijpen. Welke interacties heeft een burger die woont in een plaats met een militaire basis? Woont u in een dorp of

stad met een kazerne, kijkt u dan eens rond: wat zijn de militaire invloeden? Beperk u niet tot de kazerne, denk ook aan plaatselijke verordeningen, verkeersstromen, militaire symboliek in openbare ruimte, interactie met militair personeel en hun gezinsleden. Ziedaar het uitgebreide terrein van de militaire geografie; een nieuwe vorm van geografiebeoefening die niet in dienst staat van Defensie, maar het militaire apparaat vanuit een nieuw en volwaardig geografisch perspectief onderzoekt. •

Bronnen

- Bernazzoli, R.M. & Flint, C. 2009. Power, place, and militarism: Toward a comparative geographic analysis of militarization. *Geography Compass* 3(1): 393-411.
- Woodward, R. 2004. *Military Geographies*. Blackwell Publishing, Oxford.